

УДК 376.1-056.34:159.9.019.4:159.91

ПРИКЛАДНИЙ АНАЛІЗ ПОВЕДІНКИ ЯК ЗАСІБ КОРЕКЦІЇ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ

Почкун Ю.О., аспірант
кафедри корекційної та інклюзивної освіти
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Колишкін О.В., к. пед. н.,
доцент кафедри корекційної та інклюзивної освіти
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

У статті проаналізовано наукові дослідження з проблеми корекції психофізичного розвитку дітей з аутичними розладами та описано специфіку застосування прикладного аналізу поведінки у роботі з аутичними дітьми. Доведено, що для розвитку аутичної дитини освіта є надзвичайно важливим фактором реалізації її особистісного потенціалу, засобом виправлення аутичних порушень, одним із шляхів інтеграції в соціум.

Ключові слова: аутизм, розлади аутичного спектру, аутичні діти, прикладний аналіз поведінки.

В статье проанализированы научные исследования по проблеме коррекции психофизического развития детей с аутичными расстройствами и описано специфику применения прикладного анализа поведения в работе с аутичными детьми. Доказано, что для развития аутичного ребенка образование является чрезвычайно важным фактором реализации его личностного потенциала, средством исправления аутистических нарушений, одним из путей интеграции в социум.

Ключевые слова: аутизм, расстройства аутистического спектра, аутичные дети, прикладной анализ поведения.

Pochkun Y.O., Kolyshkin A.V. APPLIED BEHAVIOR ANALYSIS AS A MEANS OF CORRECTION OF THE PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH AUTISM

The article analyzes researches on the problem of correction of psychophysical development of children with autistic disorders and describes specificity of the use of applied behavior analysis in the work with autistic children. It is proved that for the development of the autistic child education is an extremely important factor of his personal potential realization, means for correcting autistic disorders, one of the ways of integration into the society.

Key words: autism, autistic spectrum disorders, autistic children, applied behavior analysis.

Постановка проблеми. Внаслідок відсутності в Україні системи спеціальної освітньої допомоги особам з аутизмом гостро постає питання створення інноваційних організаційних форм надання спеціальних освітніх та реабілітаційних послуг для дітей з аутичним типом розвитку. На сьогодні немає єдиного цілісного підходу у роботі з аутичними дітьми, що може бути пояснено відносно коротким терміном існування науки та практики педагогіки аутизму. Тому неможливо розв'язати проблему за допомогою лише існуючих організаційних форм та навіть шляхом створення нового типу закладів, аналогічного традиційним.

Для розвитку аутичної дитини освіта є надзвичайно важливим фактором реалізації її особистісного потенціалу, засобом виправлення аутичних порушень, одним із шляхів інтеграції в соціум. Аутичні особи, які здобули освіту та отримали професію в спеціально створених для цього умовах, підтверджують необхідність та психологіч-

ну значущість освітнього процесу в їхньому житті [2; 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видатні вчені з питань вивчення аутизму К. Гілберт, К. Островська, Т. Скрипник, Т. Пітерс,

Л. Шипіцина та ін. констатують великий розрив між теоретичними знаннями про аутизм та практичними можливостями допомоги особам з аутизмом та їхнім родинам [1; 3; 5]. На сьогодні більшість дослідників наголошують, що аутизм є наслідком особливої патології, в основі якої лежить недостатність центральної нервової системи. Висунуто низку гіпотез щодо характеру цієї недостатності та її можливої локалізації, тривають інтенсивні дослідження з метою перевірки цих гіпотез, але однозначних відповідей доки немає. Відомо тільки, що в аутичних дітей часто виявляють ознаки мозкової дисфункції, а також порушення біохімічного обміну [3; 7]. Недостатність може бути викликана широким колом чинників: генетичною обумовленістю, хромосомними

аномаліями, вродженими порушеннями обміну речовин, патологією вагітності та пологів, наслідками нейроінфекцій тощо.

Однією з головних труднощів, яка ускладнює розробку та реалізацію спеціальної педагогічної технології, є невизначеність проявів дітей з аутизмом. За сучасними класифікаціями виділяють загальні розлади психологічного розвитку, дитячий аутизм, атипичний аутизм, синдром Ретта, гіперактивний розлад, який поєднується з розумовою відсталістю та стереотипними рухами, синдром Аспергера та інші загальні розлади розвитку [3].

Психолого-педагогічну допомогу, спеціальну освіту для дітей з аутизмом неможливо будувати за принципом диференціації, традиційної для вітчизняної корекційної педагогіки, тобто ділення дітей за пізнавальними можливостями і ступенем дефекту (як у випадку сенсорних та інтелектуальних порушень), та створенням для кожної категорії спеціальних програм, шкіл або класів.

На жаль, на сьогодні в Україні раннє виявлення дітей з аутизмом і подальша організація системи ранньої допомоги для них є проблематичною. Більшість таких дітей потрапляє в поле зору фахівців після 4–5 років. Але навіть за умов відсутності централізованої і послідовної роботи у цьому напрямі на рівні держави все збільшується чисельність організацій і фахівців, які прагнуть надавати допомогу з раннього втручання дитині та її родині.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування ефективності застосування методу прикладного аналізу поведінки у роботі з аутичними дітьми для корекції їхнього психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи з 90-х років ХХ століття почали з'являтися дослідження, спрямовані на вивчення специфіки психічного дизонтогенезу аутичних дітей, пошуку першопричин і логіки аутичного розвитку, що дало змогу виявити «первазивний» (наскрізний або спектральний) характер цього порушення (L. Wing, E. Ornitz, B. Hermelin & N. O'Connor, F. Volkmar, H. Tager-Flusberg, C. Lord) [4]. Більшість дослідників схиляється до тієї думки, що аутизм позначається на усіх рівнях психічної організації. Такої самої думки притримуються й українські дослідники, які займаються проблематикою аутизму (Я. Багрій, І. Марценківський, К. Островська, О. Романчук, Т. Скрипник, Г. Смоляр, В. Тарасун, Г. Хворова, А. Чуприков, Д. Шульженко та ін.) [2; 5; 6; 7].

Дослідженнями в галузі формування професійної готовності спеціалістів до корекційної роботи з дітьми з вадами пси-

хофізичного розвитку, в тому числі й з розладами аутичного спектру, займалися І. Колесник, М. Кот, С. Миронова, Л. Руденко, Ю. Пінчук, С. Федоренко та ін. [2; 5]. Особливу увагу в наукових роботах приділяють медичним, психологічним та педагогічним аспектам дитячого аутизму, особливостям шляхів корекції розвитку дитини зі спектром аутичних порушень (О. Баєнська, С. Конопляста, К. Лебединська,

О. Нікольська, Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворова, А. Чуприков, М. Шеремет, Л. Щіпіцина) [1; 6; 7].

На сьогодні загально визнаним є термін «розлади аутичного спектру» (далі РАС), що об'єднує різноманітні порушення розвитку, для яких характерні аутичні прояви. Незважаючи на це, ставлення до аутизму (за застарілим уявленням) частіше за все зводиться як до синдрому (набору симптомів). У більшості наукових досліджень розкриття особливостей психіки дітей з РАС відбувається саме через конкретизацію численних ознак аутизму [3].

Численність неузгоджених між собою симптомів, які на сьогодні є критеріями розпізнання розладів аутичного спектру, призводить до того, що термін «аутизм» стає діагнозом з невизначеним змістом і спричинює явище гіпердіагностики. У теоретичних розробках і діагностико-корекційних підходах не має одностайності й узгодженості щодо технологій та методик, які б давали можливість з'ясувати сутність аутизму. Суттєвим недоліком є й те, що у підходах до вивчення аутизму в нашій країні переважає медична парадигма, поняття, розробки і підходи якої неправомірно переносять у сферу спеціальної психології та корекційної педагогіки.

На думку Т. Скрипник, діти з аутизмом унікальні, тому до них має бути застосований особливий підхід з орієнтиром на світові стандарти і розроблені ефективні методи корекції та навчання [5]. Виявлено, що на сьогодні психолого-педагогічна корекція розвитку аутизму не має однозначності й узгодженості щодо технологій та методик, які б допомагали ефективно долати порушення аутичного спектру. Найбільш визнаним методом корекції психофізичного розвитку дітей з аутичними розладами є метод прикладного аналізу поведінки – АВА-терапія.

Прикладний аналіз поведінки, який у Європі відомий, як Applied Behavior Analysis, вважають одним з найбільш ефективних і розповсюджених методів роботи з аутичними дітьми, на основі якого побудовано багато програм у школах і центрах для дітей-аутистів, особливо в США, Канаді, Бельгії, Швеції, Ізраїлі та ін. [5; 7].

Автором АВА-терапії є І. Ловаас. Метод базується на головних засадах біхевіоральної (поведінкової) терапії й дає змогу визначити чинники й наслідки поведінки, що зумовлюють, контролюють, закріплюють, і найголовніше – змінюють певну поведінку. Він має комплексний характер та охоплює медикаментозну, психологічну та педагогічну корекцію. На думку представників біхевіорального напрямку психології (І. Ловаас, Р. Коєгел,

Дж. Сіменс, Дж. Лонг та ін.), поведінка – це єдиний прояв людини, який можна вивчати об'єктивно, на відміну від свідомості, мислення, пам'яті тощо. З цього погляду аутизм розуміють як синдром поведінкових дефіцитів і надлишків, які можуть змінюватись під впливом спеціальних ретельно спланованих, конструктивних взаємин з іншими людьми. Основними завданнями такої терапії є зменшення небажаної поведінки та формування нових поведінкових навичок [2; 4; 6].

У США, починаючи з 80-х рр.. ХХ ст., прийнято положення про обов'язкове навчання аутичних дітей. Потреба в особливих умовах, формах і методах навчання аутичних дітей Академією педагогічних наук СРСР була підтверджена ще у 1989 році. У 1992 р. у Гаазі на IV Конгресі Європейської Асоціації «Аутизм–Європа» прийнято «Хартію для осіб з аутизмом», що гарантує їм право на навчання [6]. Системна допомога особам з аутизмом в Україні почала формуватися у другій половині ХХ ст. Особливі освітні потреби таких дітей враховуються переважно стихійно, не задовольняються в достатньому обсязі і на належному якісному рівні з причин невизначеності оптимальних напрямів, форм їхнього суспільного навчання та виховання, труднощів у використанні адекватних методів та технологій освітньо-корекційної спрямованості тощо.

Поведінкова терапія для аутистів, або АВА-терапія, є основою абсолютної більшості програм, метою яких є лікування аутизму у дітей. АВА-терапію треба здійснювати систематично – зміцнювати бажану поведінку, удосконалювати навички адаптування та зменшити небажану поведінку. Навчання відбувається крок за кроком, тобто складні навички поділяються на компоненти, що викладаються окремо, а нові навички мають тісний взаємозв'язок із тими, які раніше засвоєні так, що процес навчання схожий на побудову піраміди.

Головним напрямом роботи фахівця з АВА-терапії є аналіз поведінки, який дає змогу визначити причини й наслідки її порушень, що зумовлюють, контролюють і закріплюють цю поведінку. Проаналізувавши

ці причини і наслідки, терапевт може використовувати їх, щоб змінити поведінку.

Прикладний аналіз поведінки виділяє три основні категорії небажаних форм поведінки: поведінка, що заважає вчитися; поведінка, що негативно впливає на навички, які вже засвоєні; поведінка, що є руйнівною для родини і наносить шкоду дитині. Для того, щоб спонукати учня спробувати зробити те, про що просить його вчитель, використовують додатковий стимул, так зване підкріплення, або заохочення. Зв'язок між заохоченням і поведінкою можна виразити формулою «частіше повторюються дії, які підкріплюються». Отже, підкріплення – це будь-який стимул, що з'являється за поведінкою і збільшує вірогідність появи цієї поведінки надалі. Підкріплювальні стимули розрізняють за параметрами «приємний – неприємний». Позитивне підкріплення – це подання стимулу, що зумовлює позитивно забарвлену емоційну реакцію, а негативне – це вилучення стимулу, який спричинює негативно забарвлену емоційну реакцію. Обидва види підкріплення сприяють посиленню певних поведінкових реакцій, але негативне підкріплення не використовують у прикладному аналізі. Участь родин в терапії дитини дуже важлива і здійснюється через регулярний контакт та обмін інформацією між інструктором та батьками дітей [5].

Діагностика проблемної поведінки здійснюється методом функціонального аналізу, мета якого – визначення функції поведінки з точки зору дитини, яка демонструє цю поведінку. Функціональний аналіз дозволяє виявити причини поведінки (для цього з'ясовується, що буває безпосередньо перед поведінкою) та її наслідки (для цього з'ясовується, що буває одразу після поведінки). Найчастіше функції задіюються для залучення уваги оточуючих, для уникання того або іншого небажаного стимулу, для отримання бажаного, для самостимулювання [4].

Метод прикладного аналізу поведінки передбачає створення зовнішніх умов, які сприяють індивідуальному формуванню бажаної (заданої) поведінки в різноманітних аспектах (соціально-побутовий розвиток, оволодіння навчальними предметами, виробничими навичками, мовленнєвий розвиток). Індивідуальна система навчання для кожної дитини складається таким чином, що будь-який позитивний прояв нагороджується (підсилюється), а негативний – ігнорується або карається. В аутичних дітей часто спостерігається недосконала поведінка – наявність агресивних реакцій, спрямованих на себе та інших, спалахів гніву, стереотипних дій, що спричиняють шкоду дитині та іншим. Автори підкреслюють важливість

процедури конструювання поведінки у тій частині програми, яка веде до позитивних зрушень у поведінці дитини [4; 7].

Відпрацьовані навички відшліфовуються вдома ще до того, як дитина братиме участь у колективній діяльності. Таким чином, навички відпрацьованої поведінки зі звичних домашніх умов переносяться в середовище дитсадка чи школи. Для того щоб поведінкова терапія дала позитивний результат, вона повинна бути представлена всіма зацікавленими особами, які працюють і виховують дитину. При цьому зазначимо, що при зниженні інтенсивної поведінкової терапії (менше 40 годин на тиждень) виявлено низький відсоток дітей, які досягають норми як за інтелектуальним рівнем, так і за шкільною успішністю [7].

Для ефективного застосування АВА-терапії необхідно:

- сховати всі речі, які відвертають увагу;
- підготувати потрібні матеріали завчасно;
- дотримуватись формату заняття, який запланований;
- визначити заохочувальні стимули;
- знати кінцеву мету;
- використовувати підказки й заохочувальні стимули;
- у разі помилки застосовувати процедуру коригування помилок;
- записувати всі результати.

Правильна організація методики навчання для дитини з дитячим аутизмом потребує приєднання до процесу кількох людей, які пройшли спеціальну підготовку: терапевт – зазвичай, студент і супервайзер – досвідчений фахівець із програмами центру лікування аутизму. Доцільно використовувати таку схему: один терапевт займається з дитиною 2–3 години (проходить за цей період часу 5–6 програм). Протягом одного дня послідовно працювати з дитиною можуть 2–3 терапевти, використовуючи для неї, таким чином, 5–6 годин на навчання в день. Терапевти фіксують свої дії в журналі: над якими програмами з дитиною працювали, скільки було зроблено спроб, з якими підказками, скільки отримано правильних відповідей, скільки отримано неправильних відповідей. Кожен наступний фахівець, перш ніж приступити до роботи, переглядає записи попереднього, починаючи працювати з того місця з дитиною, де зупинився попередній. Приблизно один раз на тиждень відбуваються загальні збори для обміну досвідом. Поведінкова корекція для дітей з аутизмом є дуже важливою. Її головне завдання – допомогти дитині з певними порушеннями в розвитку адаптуватися до навколишнього середовища і

прийняти в житті суспільства найбільш повноцінну участь.

Ефективність повноцінного застосування оперативного навчання достатньо висока – до 50–60% вихованців стають спроможними оволодіти програмою масової школи, одержують можливість працювати достатньо успішно для того, щоб забезпечити своє існування, вступають до коледжів й університетів [7]. Відомі випадки, коли аутисти професійно й успішно займаються наукою (Т. Грандін, США – професор біології), літературою (Д. Уідьямс, Австралія – письменник), суспільною діяльністю (І. Юхансон, Швеція) та ін. Проте найчастіше вони оволодівають професіями, які не потребують спілкування з іншими людьми (садівника, поштаря, майстра по налагодженню музичних інструментів і т. ін.).

Визначено, що спільним для аутичних осіб є те, що, коли аутична дитина навчена чомусь, то через нахил до стереотипів й інтелектуальні можливості вона буде працювати так, як її навчили, хоча це не виключає і творчого підходу до справи. У тих випадках, коли аутичну дитину правильно виховують і навчають, то суспільство одержує особу, яка є відповідальною за свою роботу, якою б ця робота не була – від фізика-теоретика до двірника.

Висновки з проведеного дослідження. В ході проведеного дослідження виявлено, що процес корекції психофізичного розвитку дітей з аутизмом потребує включення нових адаптованих засобів корекційного впливу для дітей означеної нозології. Обґрунтовано ефективність застосування методу прикладного аналізу поведінки у роботі з аутичними дітьми для корекції їхнього психофізичного розвитку. Результати проведеного аналізу дозволяють констатувати, що чим раніше починається терапевтичний курс, тим значущими є його результати. Прикладний аналіз поведінки – АВА-терапія – поєднує цілий ряд методів корекції поведінкових відхилень, використання яких передбачає навчання і розвиток дітей з аутизмом не тільки за особливих, але й за типових побутових умов, а також не тільки навичкам, але й способам їх генералізації та підтримки, що сприяє ефективній корекції психофізичного розвитку дітей з аутизмом, позитивно впливає на процес їхньої соціалізації та адаптації до суспільства.

Перспективи подальших розвідок у напрямі покращення процесу корекції психофізичного розвитку дітей з аутизмом полягають в пошуках і вдосконаленні сучасних освітніх і реабілітаційних технологій на різних вікових етапах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дегтяренко Т. Модель організації міжвідомчої допомоги аутичним дітям: від теорії до практики / Т. Дегтяренко, М. Гужва // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / ред. кол.: А. Сбруєва, М. Лазарев, О. Огієнко та ін. – Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка. – № 1 (45), 2015. – С. 52–65.
2. Колупаєва А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. / А. Колупаєва, Л. Савчук ; МОН України, Ін-т спец. педагогіки. – К. : АТОПОЛ. – 2011. – 274 с.
3. Островська К. Аутизм: проблеми психологічної допомоги [навчальний посібник] / К. Островська. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 110 с.
4. Почкун Ю. Вивчення досвіду застосування новітніх корекційних технологій у роботі з аутичними дітьми / Ю. Почкун // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 32. Ч. 2. : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – С. 78–83.
5. Скрипник Т. Феноменологія аутизму : [монографія] / Т. Скрипник. – К. : Фенікс, 2010. – 320 с.
6. Тарасун В. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом : навч. посіб. для вищ. навч. заклад. / В. Тарасун, Г. Хворова; за наук. ред. Тарасун В. – К. : Наук. світ, 2004. – 100 с. – Бібліогр. : С. 92–96.
7. Хворова Г. Індивідуальний супровід розвитку аутичної дитини – нова технологія педагогічної корекції аутизму / Г. Хворова // Дефектологія. – 2005. – № 3. – С. 2–4.

УДК 378.147:811.111

КРЕАТИВНІСТЬ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ВРОДЖЕНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Рибінська Ю.А., д. пед. н.,
професор, завідувач кафедри іноземної філології
Київський національний університет культури та мистецтв

Висвітлено особливості креативного навчання та його вплив на сформованість професійної комунікативної компетентності майбутніх філологів. Описано результати дослідження і доведено ефективність креативної методики як чиннику розвитку вроджених здібностей студентів. Відзначено, що креативність притаманна всім студентам від народження. Формування професійної комунікативної підготовки здійснювалося на різних етапах реалізації педагогічної системи професійної комунікативної компетентності майбутніх філологів під час упровадження авторської методики засобами креативного перекладу.

Ключові слова: креативність, професійна комунікативна компетентність, креативний переклад, професійна комунікативна підготовка, заняття з іноземної мови.

Освещены особенности креативного обучения и его влияние на сформированность профессиональной коммуникативной компетентности будущих филологов. Описаны результаты исследования и доказана эффективность креативной методики как фактора развития врожденных способностей студентов. Отмечено, что креативность присуща всем студентам от рождения. Формирование профессиональной коммуникативной подготовки осуществлялось на разных этапах реализации педагогической системы профессиональной коммуникативной компетентности будущих филологов во время внедрения авторской методики средствами креативного перевода.

Ключевые слова: креативность, профессиональная коммуникативная компетентность, креативный перевод, профессиональная коммуникативная подготовка, занятия по иностранному языку.

Rybinska Y.A. CREATIVITY IN THE CLASSROOM IN A FOREIGN LANGUAGE AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF INNATE ABILITIES OF STUDENTS

The specific of creative teaching and its influence on professional communicative competence formation of the future philologists is highlighted. The results of the research are shown and it is proved the effectiveness of the creative methods as the factor of students inborn abilities development. It is mentioned that creativity is suitable for students naturally from birth. The formation of the professional communicative competence of future philologists in time of authorized methodology by means of creative translation.

Key words: creativity, professional communicative competence, creative translation, professional communicative preparation, foreign language classes.